

ეკონომიკა, ეკონომეტრიკა და ფინანსები

ეკონომიკის სპეციალიზებული განვითარებისა
და რეგიონული კოოპერაციის გაღრმავების შესაძლებლობები
სამხრეთ კავკასიაში

გიორგი ღავთაძე

george.gavtadze@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სალომე ქარჩხაძე

karchkhadze.salome@unik.edu.ge

ქუთაისის უნივერსიტეტი

ქუთაისი, საქართველო

განვითარების თანამედროვე ეტაპზე არნახულად შეიცვალა როგორც გლობალური ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების თავისებურებები, ისე კონკრეტული რეგიონებისა თუ ქვეყნების განვითარების პირობები. განსაკუთრებით, ეს ითქმის ახალ სახელმწიფოებზე, რომლებიც ღრმა სისტემურ ცვლილებებს განიცდიან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის, ვაჭრობის გახსნილობისა და უცხოური ინვესტიციების შემოდინების გამო. ანალოგიური მდგომარეობაა, ზოგადად, სამხრეთ კავკასიასა და, კონკრეტულად, საქართველოში. მსოფლიო სამეურნეო სისტემაში „მცირე ქვეყნებს“ საკმაოდ გამოკვეთილი ადგილი უჭირავთ. შესაბამისად, საქართველოს აქვს საერთაშორისო მასშტაბის პერსპექტივები, საკუთარი რესურსებისა და უპირატესობების უფრო სწორი, რაციონალური და მიზანმიმართული გამოყენების (ეკონომიკის სპეციალიზაციის) და შესაბამისი პოლიტიკის რეალიზების პირობებში. აღნიშნულს მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს სამხრეთ კავკასიის მასშტაბით ქვეყნის პოზიციების გამყარება და რეგიონული ეკონომიკური თანამშრომლობის გაღრმავება. წინამდებარე სტატიის ფარგლებში, განხორციელებულია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივების კვლევა სპეციალიზებული განვითარებისა და რეგიონული კოოპერაციის გაღრმავების მიმართულებით და შესაბამისი უცხოური გამოცდილების გაანალიზების საფუძველზე, შემუშავებულია გარკვეული რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: მზარდი ბაზარი, ეკონომიკის სპეციალიზაცია, რეგიონული კოოპერაცია.

შესავალი. ნებისმიერი სახელმწიფო, რომელიც გლობალური მასშტაბით საკუთარი პოზიციების გამყარებისათვის იბრძვის, ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტების განსაზღვრის დროს, უნდა ითვალისწინებდეს როგორც ლოკალურ, ისე მის მსგავს სხვა სახელმწიფოთა მაგალითებს. შესაბამისად, საქართველომ, საკუთარი ორიენტირების, სტრატეგიული მონახაზისა თუ ტაქტიკის შემუშავება-განსაზღვრის დროს, პარალელური მსოფილოს მცირე ქვეყნების მაგალითებში უნდა ეძიოს. იმის გათვალისწინებით, რომ ბოლო წლებში, ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი ცივილიზებულ დასავლეთთან დაახლოების სასარგებლოდ გაკეთდა, უპრიანი იქნება, თუ მეტ ყურადღებას ევროპის მცირე ქვეყნების გამოცდილების გაანალიზებას და მათი გამოყენების შესაძლებლობების ძიებას დავუთმობთ.

მსოფლიო განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, არნახულად შეიცვალა როგორც გლობალური ეკონომიკური სისტემის განვითარების თავისებურებები, ისე ცალკეული რეგიონების, ქვეყნებისა თუ ქვეყანათა გაერთიანებების ფუნქციონირების პირობები და პრინციპები. XXI საუკუნეში, რომლის ჯერ მეოთხედიც არ გასულა, მთელი მსოფლიო არაერთი გამოწვევის წინაშე დადგა კრიზისების, პანდემიის, ომების სახით. მსგავსი ვითარებები განსაკუთრებულ ძალისხმევას მოითხოვს როგორც საერთაშორისო ორგანიზაციების და განვითარებული ქვეყნების, ისე მცირე და განვითარებადი სახელმწიფოების მხრიდან, მათი დინამიური და სტაბილური განვითარების უზრუნველყოფის და/ან პოსტ-კრიზისულ პერიოდში ეკონომიკის სწრაფი აღდგენის მიზნებიდან გამომდინარე.

ზემოაღნიშნულის რეალიზება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული სათანადო თეორიული ბაზის არსებობაზე, რომელიც უნდა გამომდინარეობდეს, როგორც შესაბამისი ეკონომიკური დოქტრინებიდან და მსჯელობებიდან, ისე მსოფლიოში არსებული მსგავსი გამოცდილებების მეცნიერული შეფასებებიდან. საქართველო, მიუხედავად იმისა, რომ უკვე 30 წელია, რაც დამოუკიდებლობა აღიდგინა, ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანი გამოწვევების წინაშე დგას. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკის განვითარების ორიენტირებზე მსჯელობა უკვე კარგა ხანია მიმდინარეობს, პრინციპული შეთანხმება დღემდე არ არის მიღწეული, რაც სხვადასხვა სუბიექტურ, თუ ობიექტურ გარემოებათა შედეგია.

არსებულ პრობლემათა სპექტრი საკმაოდ მრავალფეროვანია, რაც მათი მოგვარების საქმეში თანმიმდევრულობას, დინამიზმსა და შედეგზე ორიენტირებულობას მოითხოვს. ამასთან, სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება ქმედებათა კოორდინაციის და ძალისხმევის გაერთიანების აუცილებლობა, როგორც ჩვენი ქვეყნის შიგნით, ისე რეგიონული (სამხრეთ-კავკასიის და/ან სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის) და საერთაშორისო მასშტაბით. შე-

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

დეგად, უნდა მივიღოთ ჩვენი ქვეყნის სწრაფი ეკონომიკური რეაბილიტაცია და უფრო სრულფასოვანი პოზიციონირება საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაში.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, წინამდებარე სტატიის მიზანია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების კვლევა და რეკომენდაციების შემუშავება, გასაკუთრებით - ეკონომიკის სპეციალიზირებული განვითარებისა და რეგიონული კოოპერაციის გაღრმავების შესაძლებლობების სრულად გამოყენების მიმართულებით. დასახული მიზნის მისაღწევად, შესწავლილ და გაანალიზებულ იქნა როგორც საქართველოს, ისე მეზობელი ქვეყნებისა და ევროპის „მცირე“ სახელმწიფოთა ისტორიული გამოცდილება და განვითარების თანამედროვე პირობები, რამაც უფრო ზუსტი და არგუმენტირებული დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობა მოგვცა.

აქვე დავძენთ, რომ ავტორების მიერ მსგავსი საკითხების კვლევა რამდენიმე წლის წინ იქნა დაწყებული, რომლის შედეგები ასახულია სხვადასხვა სამეცნიერო სტატიებში და კრებულებში. გასულ პერიოდში მიღებული შედეგები, გარკვეულწილად, შეჯერებულად არის წარმოდგენილი წინამდებარე ნაშრომშიც, თანამედროვე პრობლემების და სამომავლო პერსპექტივების ანალიზის შედეგებთან ერთად. საკითხის მნიშვნელობისა და მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, მადლიერებით მივიღებთ როგორც ნებისმიერ შენიშვნასა და მოსაზრებას, ისე თანამშრომლობის შემოთავაზებას აღნიშნული და თანამდე საკითხების კვლევით დაინტერესებული პირების მხრიდან.

ძირითადი მსჯელობა. განვითარების ოპტიმალური გზების ძიების პრობლემატიკა აქტუალურია მსოფლიოს ნებისმიერი მცირე, განვითარებადი, თუ ახალწარმოქმნილი სახელმწიფოსათვის, რადგან ისინი, ერთი მხრივ, ესწრაფვიან ეკონომიკის სრულყოფილ გარდაქმნას არსებული პირობების შესაბამისად, მეორე მხრივ, ცდილობენ მსოფლიო თანამეგობრობაში უფრო მკვეთრად გამოხატული ადგილის დაჭერას, საკუთარ თავზე ახალი ეკონომიკური (და არამარტო) ფუნქციების აღებით და, მესამე მხრივ, ცდილობენ იყვნენ ნაკლებად მოწყვლადი მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე კრიზისული პროცესების მიმართ.

მსგავსი ქვეყნების საკითხი, კიდევ უფრო მწვავე გახდა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავების პირობებში, რასაც, უკანასკნელ წლებში, თან დაერთო პანდემია და რუსეთ-უკრაინის ომით გამოწვეული ეკონომიკური რყევები. შედეგად, წარმოების განვითარების ტემპების შენელებამ და ფინანსურ რესურსებზე დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნის ზრდამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო.

პანდემიით გამოწვეული ეკონომიკური დაცემის მასშტაბები კიდევ უფრო მძიმე აღმოჩნდა, ვიდრე 2008-2010 წ.წ. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის დროს (იხ. დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1. გლობალური ეკონომიკის ვარდნა 2009 და 2020 წწ.

(რეალური მშპ-ის ზრდა, წლიური პროცენტული ცვლილება)

წყარო: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ეკონომიკის ზოგადი მიმოხილვა 2020 ¹

1-ელ დიაგრამაზე მოცემული ეკონომიკური ვარდნის მასშტაბები რთულად გადასატანი იყო თვით განვითარებული ქვეყნებისათვისაც კი, რომ აღარაფერი ვთქვათ განვითარებად და ღარიბ ქვეყნებზე. ამ უკანასკნელთა მდგომარეობას, საკუთარი ეკონომიკის მოწყვლადობასთან ერთად, ისიც ამძაფრებდა, რომ წამყვანი ინდუსტრიული სახელმწიფოები, თვით განიცდიდნენ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ უკუსვლას და გაჭირვებით უმკლავდებიან საკუთარ ფინანსურ პრობლემებს.

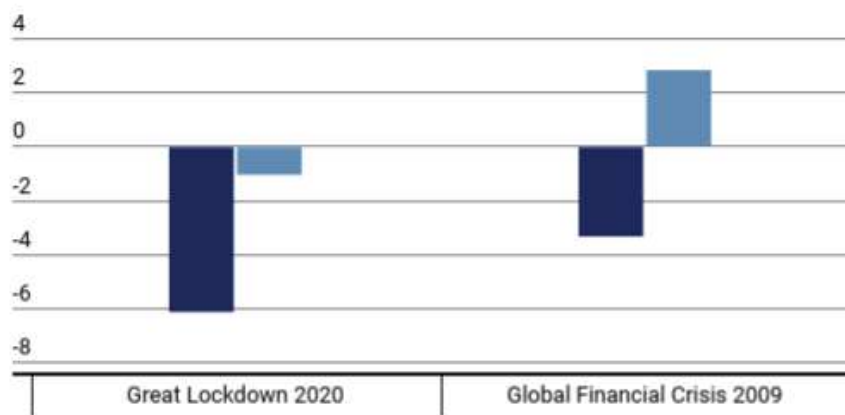
პანდემიის შედეგების დასაძლევად, მანამდე არნახული თანამშრომლობა გახდა საჭირო საერთაშორისო დონეზე. მჭიდრო პარტნიორობა აუცილებელი იყო, მათ შორის, შეზღუდული ფინანსური შესაძლებლობების მქონე ქვეყნების დასახმარებლად, რომლებიც განიცდიდნენ ორმაგ - ჯანმრთელობისა და დაფინანსების შოკებს, და რომლებსაც სუსტი ჯანდაცვის

¹ სტატიიდან: **Gopinath G.**, „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression, available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

სისტემები გააჩნიათ.¹ განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური ვარდნის მასშტაბების საილუსტრაციოდ, მოვიყვანოთ შემდეგი დიაგრამა:

დიაგრამა 2. განვითარებული და მზარდი ბაზრებისა და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკის ვარდნა 2009 და 2020 წლებში
(რეალური მშპ-ის ზრდა, წლიური პროცენტული ცვლილება)

წყარო: საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ეკონომიკის ზოგადი მიმოხილვა 2020 ².

დიაგრამებიდან კარგად ჩანს, მდგომარეობის სირთულე და ის, რომ პრობლემა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არ ეხებოდა მხოლოდ მცირე და განვითარებად ქვეყნებს. იგი, ასევე, მნიშვნელოვან გამოწვევას წარმოადგენდა მაღალგანვითარებული ქვეყნებისთვისაც კი, რაც, ჩვენი აზრით, მდგომარეობას კიდევ უფრო მეტად ამძიმებდა.

ვითარების შემდგომი გამწვავება გამოიწვია, 2022 წლის თებერვლის ბოლოს, რუსეთის ინტერვენციამ უკრაინაში და სრულმასშტაბიანი ომის დაწყებამ. ამის გამო, რუსეთისათვის მანამდე არნახული სანქციების დაწესებამ (რომელიც დღემდე გრძელდება), ამ ქვეყნის ეკონომიკისა და პოლიტიკური სისტემის ჩამოშლა შეიძლება გამოიწვიოს. უკეთეს შემთხვევაში, მას ექნება დანარჩენი მსოფლიოსაგან იზოლირებულად განვითარების

¹ World economic outlook, 2020: The great lockdown, International Monetary Fund, Chapter 1: Global Prospects and Policies, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

² სტატიიდან: **Gopinath G.**, „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression, ხელმისაწვდომია: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>

შესაძლებლობა, რაც ცივი ომის პერიოდში დაბრუნებას ნიშნავს და ნაკლებად ტოვებს ოპტიმიზმის საშუალებას რუსეთის მოსახლეობისათვის. მართალია დაგვიანებით, მაგრამ სათანადო ქმედებების განხორციელება დაწყებულია და, იმედია, ისინი ლოგიკურ დასასრულამდე მივა.

ცხადია, თანამედროვე მსოფლიოში თავმოყრილი ზემოთ აღწერილი და სხვა თანამდე პრობლემები არ არის მხოლოდ ეკონომიკური თუ პანდემიური კრიზისებით გამოწვეული. მათზე არანაკლებ მოქმედებს პოლიტიკური დაპირისპირებები, გავლენის სფეროების გადანაწილებისა და ახალი მსოფლიო წესრიგის დამყარების მცდელობები და ა.შ. შედეგად, გარკვეული პერიოდულობით, რეალური და ფინანსური კაპიტალის მოძრაობა საერთაშორისო მასშტაბით, ასე ვთქვათ, მიმართულებას იცვლის ხოლმე და, ამჟამად, სწორეს ეს დროა. არაერთი ეკონომისტი იმასაც აღნიშნავს, რომ კრიზისულმა ვითარებებმა შეიძლება ახალი შესაძლებლობები გააჩინოს საქართველოს მსგავსი ქვეყნებისათვის, სათანადო სწორი სტრატეგიის ფორმირებისა და რეალიზების შემთხვევაში.

ზემოაღნიშნულით, უბრალოდ, ვცდილობთ ვთქვათ, რომ მსოფლიო ახალი გლობალური წესრიგის დამყარების ეპოქაში შევიდა, განსაკუთრებით რუსეთის უკრაინაზე თავდასხმის შემდეგ. შესაბამისად, საქართველოს მსგავს ქვეყნებს საკუთარი საგარეო თუ შიდა ეკონომიკური ხედვების გადასინჯვა და მიმდინარე ცვლილებებსა თუ ახალ შესაძლებლობებზე უსწრაფესი რეაგირება მართებთ. აქვე დავძენთ, რომ ამ მასშტაბის საკითხისადმი აუცილებელია კომპლექსური მიდგომა, რაც პარტნიორი და მეგობარი ქვეყნების (უპირველეს ყოვლისა, აშშ-სა და ევროკავშირის) შესაძლებლობებისა და საერთაშორისო ბაზრებზე შესვლისთვის გლობალური და რეგიონული მიდგომების გამოყენებას უნდა გულისხმობდეს. მითუმეტეს, რომ საერთაშორისო თუ რეგიონული თანამშრომლობის არაერთი წარმატებული მაგალითი და შესაძლებლობა შეიძლება გავიხსენოთ, უახლესი ისტორიის მანძილზე. ამასთან, ხშირ შემთხვევაში, სწორედ საერთაშორისო დონეზე თანამშრომლობა გვევლინება პრობლემათა დაძლევის გარანტად და ცალკე აღებული ქვეყნები შედარებით მძიმედ უმკლავდებიან გამოწვევებს, რომელთა პროგნოზირება და, შესაბამისად, პრევენცირება, ფაქტობრივად, შეუძლებელია.

მიუხედავად იმისა, თუ რა სახის და მასშტაბის პრობლემა იქმნება თანამედროვე მსოფლიოში, მათი დაძლევის ყველა ეფექტიან მეთოდად შეიძლება ჩაითვალოს ძალისხმევის კოორდინაცია და ერთობლივი ქმედებები, მიმართული კრიზისის დასაძლევად. ამასთან, გაერთიანებას ენიჭება გადამწყვეტი მნიშვნელობა და არა აქვს მნიშვნელობა, იქნება ეს მსოფლიო თუ რეგიონულ დონეზე. ყოველ შემთხვევაში, კრიზისებთან გამკლავება

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

ცალკეულ სახელმწიფოებს ძალიან გაუჭირდათ, მათ შორის, წამყვან ინდუსტრიულ ქვეყნებსაც.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საქართველოს წინაშე დგას შემდეგი სახის ძირითადი გამოწვევები:

1. მოახდინოს საკუთარი პოტენციალის, როგორც სასტარტო პოზიციის (ამჯერად, „მცირე ქვეყნის“ სტატუსთან შესაბამისობა) განსაზღვრა, სამომავლო პერსპექტივების სწორი გათვლისათვის;
2. რეგიონული მასშტაბით კოოპერაციის შესაძლებლობებისა და ძირითადი მიმართულებების ძიება, გლობალურ კონკურენციაში წარმატების მიღწევის მიზნით.

გავიხილოთ უფრო კონკრეტულად:

„მცირე ქვეყნის“ სტატუსთან საქართველოს შესაბამისობის საკითხისათვის. თანამედროვე მსოფლიო წარმოადგენს დიდ და მცირე სახელმწიფოთა კომპლექსს, რომლებიც გარკვეულ ურთიერთკავშირში იმყოფებიან. ამასთან მთელ ამ სისტემაში მცირე ქვეყნებს ერთობ მკაფიო ადგილი უჭირავთ. მაგრამ, თვით სახელმწიფოთა დაყოფა დიდ და მცირე ქვეყნებად ფრიად რთულ საქმეს წარმოადგენს. საქმე იმაშია, რომ ცალკე აღებულ ნებისმიერ მაჩვენებლს არ შეუძლია იყოს საკმარისად ტევადი, რათა მის საფუძველზე მოვახდინოთ სახელმწიფოთა მკაცრი კლასიფიკაცია.

მცირე სახელმწიფოთა განსაზღვრისთვის არსებობს სამი ძირითადი მიმართულება - დიფერენცირება: 1) ტერიტორიის ზომებისა და მოსახლეობის რიცხოვნობის მიხედვით; 2) ეკონომიკური მაჩვენებლების - შიდა ბაზრის ზომების, მშპ-ის მოცულობის, ერთ სულ მოსახლეზე ეროვნული შემოსავლის სიდიდის და ქვეყნების საკუთარი პოტენციალის გამოყენების დონის მიხედვით; 3) ხარისხობრივი მაჩვენებლების (პოლიტიკური, სამეურნეო, ფსიქოლოგიური და სხვ.) მიხედვით. მართალია, ყველაზე მნიშვნელოვნად მე-2 კრიტერიუმი მიგვაჩნია, თუმცა ვთვლით, რომ მცირე ქვეყნის განსაზღვრისთვის აუცილებელია არა ცალკეული მაჩვენებლის შერჩევა, არამედ ფაქტორთა ნაკრების აღება, როგორებიცაა: ტერიტორიულ-დემოგრაფიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვა.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის 2021 და 2022 წლების მონაცემების მიხედვით ნომინალური მშპ-ის მიხედვით მსოფლიოს უდიდესი ქვეყნებია: აშშ, ჩინეთი, იაპონია, გერმანია, გაერთიანებული სამეფოები, ინდოეთი, საფრანგეთი, იტალია, კანადა, სამხრეთ კორეა და ა.შ.¹ 2021 წლის მონაცემებით, იმავე წყაროზე დაყრდნობით, ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის მაჩვენებლის მიხედვით, მსოფლიოს უმდიდრესი ქვეყნებია:² ნორვე-

¹ უფრო ვრცლად, იხ. მსოფლიო ბანკის მონაცემები, ხელმისაწვდომია: https://data.worldbank.org/indicator/Ny.Gdp.Mktp.Cd?most_recent_value_desc=true

² ხელმისაწვდომია: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

გია, 76,408\$, აშშ - 66,144\$, დანია - 63,645\$, სინგაპური - 62,113\$. უღარი-ბესი ქვეყნებია: ბურუნდი (\$265,18), სამხრეთ სუდანი (\$314,64), სომალი (\$346,68), მოზამბიკი (\$424,91), მალავი (\$431,58). 2020 წელს, საქართველო-ში, რომელიც ქვეყანათა პირველ ორმოცდაათეულში ვერ შევიდა, მშპ-მ ერთ სულზე შეადგინა 4255,7 აშშ დოლარი, ხოლო 2021 წელს - 5023,2 აშშ დოლარი.¹

საქართველოს პირობების გათვალისწინებით, ანალიზის დროს, მიზან-შეწონილად მიგვაჩნია ისეთი ქვეყნების მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებ-ზე აქცენტის გადატანა, რომლებიც მნიშვნელოვანწილად არიან (ან იყვნენ ახლო წარსულში) დამოკიდებული საგარეო ბაზრებზე. ამასთან, ყურა-დღება უნდა გამახვილდეს ისეთ მაჩვენებლებზე, როგორებიცაა: მთლია-ნი შიდა პროდუქტის სიდიდე, ექსპორტზე მიმართული ეროვნული შემო-სავლის ხვედრითი წილი (ვინაიდან მათი გაანგარიშება მოითხოვს ქვეყ-ნის მეურნეობის მასშტაბების, მოსახლეობის რიცხოვნობის, შიდა ბაზრის სიდიდის, სამრეწველო განვითარების დონის, ეკონომიკის სტრუქტურის და სხვა მაჩვენებლების შესწავლას) და სხვა. მოგეხსენებათ, რომ საქართვე-ლოში ასეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები არ არის მაღალი და ევრო-პის თანამედროვე სახელმწიფოებთან მისი შედარება სასურველ შედეგს ვერ მოგვცემდა. ამიტომ, დავიხიოთ ცოტა უკან და საკითხის განხილვა დავიწყოთ XX საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან და შევისწავლოთ განვლი-ლი პერიოდის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშნები.

დასავლეთ ევროპაში 20-მდე მცირე ქვეყანაა თავმოყრილი, რომელთა შო-რის, მსხვილი სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, სამეურნეო საქმიანო-ბის მასშტაბების მიხედვით, საკმაოდ დიდი დიაპაზონი არსებობს. მშპ-ს აბსოლუტური სიდიდის მიხედვით, XX საუკუნის 90-იან წ.წ. დასაწყი-სისათვის, ქვეყნების სამი ძირითადი პირობითი ჯგუფი გამოიყოფოდა (Юданов 1984: 432):

1. მშპ-ს მოცულობით 60 მლრდ. დოლ. და მეტი (ესპანეთი, ნიდერ-ლანდები, შვედეთი, ბელგია, შვეიცარია). ისინი დასავლეთ ევრო-პის მასშტაბით საკმაოდ დიდი მწარმოებლები არიან და რეგიო-ნის დიდ განვითარებულ ქვეყნებს აბსოლუტური მოცულობების მიხედვით ბევრად არ ჩამორჩებიან;
2. მშპ-ს სიდიდით 25-45 მლრდ. დოლარამდე (ავსტრია, დანია, ნორვეგია, საბერძნეთი, ფინეთი). მათი მნიშვნელობა დასავლეთ ევროპულ ეკონომიკაში დიდი არ იყო, მაგრამ ისინი ინარჩუნებ-დნენ არსებით პოზიციებს ზოგიერთი სახის სამრეწველო თუ სა-სოფლო-სამეურნეო პროდუქტის წარმოებაში;

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები, ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp>

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

3. 20 მლრდ.-მდე მშპ-ს მოცულობით (პორტუგალია, ირლანდია, ლუქსემბურგი, ისლანდია, კვიპროსი, მალტა), თუმცა ზოგიერთი სახის პროდუქციის მიხედვით, ისინი მაინც შესამჩნევ როლს თამაშობდნენ. საქართველოსთვის, ეს მაჩვენებელი, მიმდინარე ეტაპზე, დაახლოებით 6,8 მლრდ. აშშ დოლარია.

გარდა აღნიშნულისა, აუცილებელია მცირე ქვეყნებს შორის განსხვავების უფრო განმარტებული მაჩვენებლის - ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ის გაანგარიშება. ამ ნიშნის მიხედვით დასავლეთ ევროპის ქვეყნები შეიძლება დავყოთ ორ ჯგუფად (ანალოგიური პერიოდითვის): 1) მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული ქვეყნები - 6-6,5 ათ დოლ. მათ შორის უმეტესობას უკვე მიღწეული ჰქონდა სპეციალიზაციის მნიშვნელოვან ხარისხზე, დანარჩენებმა კი მნიშვნელოვნად წაიწიეს აღნიშნული მიმართულებით; 2) „საშუალო“ დონის ქვეყნები (1,0-3,1 ათ. დოლ), რომლებშიც მიმდინარეობდა ინდუსტრიალიზაციის პროცესი. მათი სამეურნეო სისტემა გამოხატავდა მრეწველობის დარგების მრავალფეროვნებას, მაგრამ უკვე იწყებოდა ეკონომიკის დომინირებადი სექტორების თანდათანობითი გამოყოფა. საქართველოში, მიმდინარე ეტაპზე, ანალოგიური მაჩვენებელი, 1,8 ათ. აშშ დოლარია.¹

როგორც ვხედავთ, განსხვავება საკმაოდ დიდია. მიზეზები, რომელიც განაპირობებდა ქვეყანათა ასეთ დიფერენციაციას, მსოფლიო სამეურნეო სისტემაში მათ მიერ დაკავებულ პოზიციებში უნდა ვეძიოთ. ამიტომ, უპირიანი იქნება ყურადღება შევაჩეროთ იმ საკითხებზე, რომლებიც განაპირობებდა ცალკეულ სახელმწიფოთა მდგომარეობას გლობალურ ეკონომიკურ სისტემაში.

მსოფლიო ბანკი, ქვეყნების კლასიფიკაციისას შემოსავლის დონის მიხედვით 2019-2020 წ.წ. (ცხრილი 1.), შემდეგ ოთხ ჯგუფს გამოჰყოფს: დაბალი, ქვედა საშუალო, ზედა საშუალო და მაღალი შემოსავლის მქონე ქვეყნები. კლასიფიკაცია ყოველწლიურად 1 ივლისს ახლდება და დაფუძნებულია მთლიანი ეროვნული შემოსავლის (მეშ) მაჩვენებელზე დოლარში, ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით.²

¹ სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები, მთლიანი შიდა პროდუქტი მიმდინარე ფასებში, ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp>

² გაცვლითი კურსის შესაფასებლად გამოიყენება „ატლასის“ მეთოდი

ცხრილი 1. ქვეყნების კლასიფიკაცია შემოსავლის დონის მიხედვით 2019-2022 წწ.

(აშშ დოლარებში)

ჯგუფი	1 ივლისი, 2019	1 ივლისი, 2020 ¹	1 ივლისი, 2021 ²	1 ივლისი, 2022 ³
დაბალი	< 1 026,0	< 1 036,0	< 1 054,0	< 1,085
ქვედა-საშუალო	1 026,0-3 995,0	1 036,0-4 045,0	1,046-4,095	1,086-4,255
ზედა-საშუალო	3 996,0-12 375,0	4 046-12 535	4,096-12,695	4,256-13,205
მაღალი	> 12 375,0	> 12 535,0	> 12,695	> 13,205

წყარო: New World Bank country classifications by income, 2019-2023

კლასიფიკაცია იცვლება ორი ძირითადი მიზეზის გამო: 1) თითოეულ ქვეყანაში, ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა ეკონომიკური ზრდა, ინფლაცია, გაცვლითი კურსი და მოსახლეობის ზრდა გავლენას ახდენს მეშ-ზე, ერთ სულ მოსახლეზე; 2) ეროვნული ანგარიშგების მეთოდებისა და მონაცემების გადახედვამ, ასევე, შეიძლება გავლენა მოახდინოს მეშ-ზე.

შემოსავლის კლასიფიკაციის საზღვრები რეალურ დროში კორექტირდება ინფლაციის დონით. ნასესხობის სპეციალური უფლებების დეფლატორი, რომელიც ჩინეთის, იაპონიის, გაერთიანებული სამეფოს, აშშ-ს და ევროზონის მშპ-ის დეფლატორის შეწონილი საშუალოა, აკორექტირებს ზემოთ აღნიშნულ საზღვრებს.

საქართველოში უკანასკნელ წლებში ანალოგიური მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად იკლებდა, მაგრამ 2021 წლიდან, კვლავ მატება დაიწყო (ცხრილი 2).

ცხრილი 2. მთლიანი ეროვნული შემოსავლის ცვლილება 2018-2021 წწ.

	2018	2019	2020	2021
მთლიანი ეროვნული შემოსავალი (მეშ), მილიარდი ლარი	42,9	47,1	47,0	56,9
მეშ ერთ სულზე, ლარი	11502,4	12650,1	12617,1	15260,3
მეშ, მილიარდი აშშ დოლარი	16,9	16,7	15,1	17,7
მეშ ერთ სულზე, აშშ დოლარი	4538,3	4487,2	4057,3	4737,9

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები¹

¹ ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/24/mtliani-erovnuli-shemosavali-mesh>

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

საქართველო, მსოფლიო ბანკის მონაცემებით, ზედა-საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნების კატეგორიაში შედის. შესაბამისად, ნაშრომში განვითარებული მსჯელობის შესაბამისად, მისი განხილვა შესწავლილი ქვეყნების ჭრილში, შესაძლებელია. ამიტომ, ეკონომიკის სპეციალიზირებული განვითარების მსოფლიო გამოცდილებას, უფრო სიღრმისეულად განვიხილავთ.

ეკონომიკური სპეციალიზაციის უპირატესობები მცირე ქვეყნისათვის. ნებისმიერი სახელმწიფო, რომელიც მსოფლიო ქვეყნებს შორის ადგილის დამკვიდრებისა და გლობალურ ეკონომიკურ სისტემაში საკუთარი სემენტის გამოძენისთვის იბრძვის, ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტების განსაზღვრის დროს, აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს, როგორც ადგილობრივ, ისე სხვა, მის მსგავს სახელმწიფოთა გამოცდილებას. შესაბამისად, საქართველომ საკუთარი ორიენტირების, სტრატეგიული მონახაზისა თუ ტაქტიკის შემუშავება-განსაზღვრის დროს, პარალელური მსოფლიოს მცირე ქვეყნების მაგალითებში უნდა ეძიოს. იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი ცივილიზებულ დასავლეთთან დაახლოების სასარგებლოდ გადაწყდა, უპრიანი იქნება, თუ მეტ ყურადღებას ევროპის მცირე ქვეყნების გამოცდილებას დავუთმობთ.

აღნიშნულიდან გამომდინარე და საქართველოს განვითარების თანამედროვე გამოწვევების გათვალისწინებით, ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოდ მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ ევროპულ სახელმწიფოებში რეგიონული წარმონაქმნების ფუნქციებისა და მნიშვნელოვნების არსებითი ზრდა, მიმდინარეობდა მათი ეკონომიკების ბიზნეს-საქმიანობის ერთი ან რამდენიმე სექტორის პრიორიტეტულობაზე კონცენტრირებით. ეს ფაქტი, ამ ქვეყნებსა და მათ რეგიონებში, ინვესტიციების მიზნობრივი მოზიდვის მნიშვნელოვანი წინაპირობა გახდა.

გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან მოყოლებული, ევროპული განვითარების ორი გამოკვეთილი მიმართულება გახდა: პოლიტიკურ ჭრილში - სახელმწიფოებრივი მართვის ფუნქციების რეგიონულ და ადგილობრივ დონეებზე დელეგირება და ეკონომიკურ ჭრილში - სპეციალიზაციის ხარისხის ამაღლება და მის ხარჯზე, ერთი მხრივ, საერთაშორისო ბაზრებზე წარმატებული პოზიციონირება და, მეორე მხრივ, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობათა გაფართოება.

შესაბამისად, გამომდინარე იქიდან, რომ საქართველო ისწრაფვის სა-

ერთო ევროპულ სახელში ინტეგრირებისაკენ, ჩვენი ყურადღების კონცენტრირება უნდა მოხდეს შემდეგი ძირითადი მიმართულებით:

- ✓ რეგიონული მასშტაბით ეკონომიკური თუ პოლიტიკური პოზიციების გამყარება;
- ✓ ქვეყნის შიგნით, სამხარეო მართვის რაციონალური, ოპტიმალური სისტემების შექმნა და განვითარება-გამდიერება;
- ✓ ქვეყნის ეკონომიკაში პრიორიტეტული სექტორების გამოყოფა და მათი გამოყენება ქვეყნის მიმართ ინტერესის ზრდის მიზნით, საერთაშორისო მასშტაბით.

როდესაც ვსაუბრობთ „რეგიონზე“, ამ შემთხვევაში, არ ვგულისხმობთ მხოლოდ სამხრეთ კავკასიას. საქართველოს გეო-პოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, ასევე, მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია შემდეგი სამიზნე ორიენტირების შერჩევა:

- **ცენტრალური აზია** - ამ რეგიონში შემავალი სახელმწიფოების მიმართ სპეციფიკური პოლიტიკის გატარება დადებითი შედეგების მომტანი იქნება, როგორც ინვესტიციების მოზიდვის, ისე საქართველოს სატრანზიტო ფუნქციის გამყარების, ქვეყნის სტაბილური განვითარების და სხვა მიმართულებით;
- **აღმოსავლეთ ევროპა** - შესაბამის ქვეყნებს, ჩვენი მსგავსი უახლესი ისტორიული გამოცდილება გააჩნიათ და მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი მათგანი ევროკავშირის წევრია, ჩვენ მაინც გვიწევს მსგავსი პრობლემების გადაჭრა. გარდა ამისა, ისეთი ქვეყნები, როგორებიცაა უკრაინა, ბელორუსი¹ და მოლდოვა, ჩვენში განსაკუთრებულ ინტერესს უნდა იწვევდეს, მ.შ. თანამშრომლობის მრავალმხრივ განვითარებისა და პრობლემების გადაჭრისადმი ერთობლივი მიდგომების ფორმირების თვალსაზრისით.

ყოველივე ზემოაღნიშნული გვაფიქრებინებს, რომ მიმდინარე ეტაპზე საქართველოს წინაშე რამდენიმე განსაკუთრებით აქტუალური საკითხი იჩენს თავს:

- საქართველოს, როგორც მცირე ქვეყნის, ეკონომიკური წინსვლის უზრუნველყოფის მიზნით, მისი ეკონომიკის სპეციალიზირებული განვითარების შესაძლებლობების გამოვლენა;
- საერთაშორისო და რეგიონული (სამხრეთ კავკასია, ცენტრალუ-

¹ ვფიქრობთ, რომ ბელორუსის მიერ ბოლო პერიოდში განხორციელებული პოლიტიკა დროებითი ხასიათისაა და არ გამოხატავს ბელორუსი ხალხის მისწრაფებებს. ამიტომ, საშუალო და გრძელვადიან პერსპექტივაში ამ ქვეყნასთან თანამშრომლობა დადებითი შედეგების მომტანი იქნება ჩვენთვის არაერთი მიმართულებით.

რი აზია, აღმოსავლეთ ევროპა) კოოპერაციის გაღრმავების შესაძლებლობების ძიება და პრობლემების გადაჭრისადმი ერთობლივი მიდგომების უზრუნველყოფა, მათთან შემდგომი დაახლოების შესაძლებლობების გამოვლენა და რეალიზება;

- ქვეყნის, როგორც მცირე მზარდი ბაზრის იმიჯის ამაღლება და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვაზე ზრუნვა, მ.შ. ქვეყნის საინვესტიციო მიმზიდველობის შემდგომი ამაღლების გზით.

სტატიის მიზნებიდან გამომდინარე, ამჯერად, უფრო დეტალურად, განვიხილავთ მხოლოდ პირველ ორ მათგანს.

განსაკუთრებული გზა, რომლითაც წავიდა დასავლეთ ევროპის მცირე ქვეყნების სამეურნეო განვითარება და ეკონომიკის სტრუქტურული ფორმირება, საერთო ჯამში ხასიათდება ტექნიკურად რთული, შრომატევადი და მარალხარისხიანი პროდუქციის განსაზღვრული სახეობების წარმოებაზე სპეციალიზაციის გაძლიერებით. საერთოდ, შეიძლება გამოიყოს ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკის სპეციალიზაციის რამდენიმე ძირითადი ტიპი (ღავთაძე, იფშირაძე 2003: 289):

1. ჩამოყალიბდა მსოფლიოს კოლონიალური დაყოფის ეპოქაში, როდესაც ქვეყანა-მეტროპოლიები სხვადასხვა ტერიტორიებს თავს ახვევდნენ განვითარების ცალმხრივ, აგრარულ-სანედლეულო ხასიათს (ბრაზილია - ყავა, ვენესუელა - ნავთობი), რაც აკავებდა მათი ეკონომიკის კომპლექსურ განვითარებას და ართმევდა სამეურნეო დამოუკიდებლობას;
2. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე, „სამრეწველო გადატრიალების“ ეპოქაში, მკვეთრად ამაღლდა ნაციონალური მეურნეობის ურთიერთკავშირისა და მათი ერთიან მსოფლიო ბაზარში ჩართვის ხარისხი. ეს პერიოდი ხასიათდება სამრეწველო ნახევარფაბრიკატების და სპეციალიზებულ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაზე აქცენტების გადატანით (ბელგია - თუჯი და ფოლადი, ნორვეგია - ალუმინი, ფინეთი- ხე-ტყის მასალები, დანია, ჰოლანდია-ხორცი და რძის პროდუქტები). შსდ-ის თავისებურება გახდა ქვეყანათა მთელი ჯგუფის გამოსვლა ერთი ან რამდენიმე (ძირითადად სანედლეულო და ენერგეტიკული) სახის საქონლის მომწოდებლის როლში (მონოკულტურული სპეცი-ალიზაცია);
3. იგი ნათლად გამოვლინდა ომის შემდგომ პერიოდში და გულისხმობს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ორიენტაციას ასეთი

სახის ნაკეთობების წარმოებაზე, რომლებიც დამუშავების მაღალ ხარისხს მოითხოვენ. ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების ან გეოგრაფიული მდებარეობის გვერდის ავლით, სპეციალიზაციის ეს ტიპი დაფუძნებულია იმ უპირატესობების გამოყენებაზე, რომლებიც წარმოექმნებათ მწარმოებლებს ტექნიკურ სიახლეთა დანერგვის, მის ბაზაზე სერიული წარმოების ორგანიზაციის შედეგად.

ქვეყნის ეკონომიკურ სისტემაში დომინირებადი სექტორების გამოყოფა წინააღმდეგობრივ და რთულ პროცესს წარმოადგენს. ყოველი კონკრეტული პერიოდისთვის, განსაკუთრებით ეფექტიანი გადაწყვეტილების მიებაში, მთელი რიგი ათწლეულების განმავლობაში, აქცენტები ერთი დარგიდან მეორეზე გადაადგილდება ხოლმე. როგორც წესი, სპეციალიზაციის თვდაპირველი სტადია დაკავშირებულია ბუნებრივი უპირატესობის გამოყენებასთან. მათი ფლობა ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ინდუსტრიული განვითარებისათვის, მაგრამ არასოდეს არ მოქმედებს საკმარისად დიდხანს. ამიტომ, თითოეული ქვეყნის სამეურნეო წარმატებები ბევრადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად მოახერხებს იგი დაიკაოს განსაკუთრებული მომგებიანი პოზიციები შსდს-ში.

თავის დროზე, სპეციალიზაციის გზაზე დგებოდა მსოფლიოს პრაქტიკულად ყველა მსხვილი სახემწიფო (გერმანია - ქიმია, ელექტორიტექნიკა; იაპონია - ავტომშენებლობა, ელექტრონიკა, გემთმშენებლობა; აშშ - ავიამშენებლობა, ელექტრონიკა, ატომური ენერგეტიკა). მაგრამ მათთან მიმართებაში სპეციალიზაციას არასდროს შეუძლია მიაღწიოს გარკვეულ დასრულებულობას. შიდა ბაზრის მნიშვნელოვანი მასშტაბები და თითქმის ყოველთვის არსებული საბაჟო განცალკავებულობა, სტიმულს აძლევს მრავალდარდარგოვანი მეურნეობის განვითარებას. ეს სპეციალიზაციის ხარისხს არსებითად ამცირებს. აღნიშნულზე საკმაო ზაგველენას ახდენენ, ასევე, პოლიტიკური ფაქტორებიც. ამიტომ, სპეციალიზაციის ახალმა ტიპმა ფართო გავრცელება ჰპოვა დასავლეთ ევროპის მხოლოდ ზოგიერთ მცირე სამრეწველო ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში (Юданов 1984: 124).

სპეციალიზაციის შემდგომი გაღრმავება გამოიწვია მსოფლიო ეკონომიკის ინტეგრაციამ, ვაჭრობის გზით. აღნიშნულის შედეგად, კომპანიებმა, გასული საუკუნის 1970-1990 წლებში, შეიმუშავეს წარმოების ახალი სტრატეგიები და ერთ ქვეყანაში წარმოების ნაცვლად, დაიწყეს ვერტიკალურად ინტეგრირებული საწარმოო პროცესების განხორციელება სხვადასხვა ქვეყნებში, ისეთი ლოკალური უპირატესობების გამოყენების მიზ-

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

ნით, როგორებიცაა: შრომის დაბალი ღირებულება, ბაზრებთან სიახლოვე ან ხელსაყრელი სამთავრობო რეგულაციები. აღწერილი ვითარება - საექსპორტო საქონელის წარმოება იმპორტირებული პროდუქციით, ცნობილია „ვერტიკალური სპეციალიზაციის“ სახელით.

როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში ვერტიკალური სპეციალიზაციის ქვეყნის დონის განმსაზღვრელი ფაქტორებია მასპინძელი ქვეყნის განათლების დონე, ბაზრის ზომა, რომელ ქვეყნებთან იზიარებენ საზღვრებს, სავაჭრო ორიენტაცია და პოლიტიკური უფლებები. განვითარებადი ქვეყნის შემთხვევაში, არსებობს დამატებითი დეტერმინანტები, როგორიცაა შრომის ხელმისაწვდომობა, გეოგრაფიული დისტანცია და გაცვლითი კურსის დამახინჯების ხარისხი და სხვ.

ვერტიკალური სპეციალიზაციის განხილვის დროს, მთავარი განსხვავება განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის არის ის, რომ სამუშაო ძალის განათლების მიღწევები დადებითად მოქმედებს განვითარებულ ქვეყნებში ვერტიკალურ სპეციალიზაციაზე და ნეგატიური ეფექტი აქვს განვითარებად ქვეყნებზე. მუშახელის განათლების მაღალ დონეს, ტექნიკური და ენობრივი უნარების განვითარებას, შეუძლია ქვეყანა მიმზიდველი გახადოს ვერტიკალურად სპეციალიზებული საწარმოო საქმიანობისთვის (Clark 2010: 327-339).

საბოლოოდ, შეგვიძლია შევაჯამოთ ის მიზეზები, რის გამოც, მცირე ქვეყანამ უნდა გააკეთოს აქცენტი თავისი ეკონომიკის სპეციალიზაციაზე. ესენია (იფშირაძე 2015: 18-19):

- ბუნებრივი რესურსები მსოფლიოში უკიდურესად არათანაბრად არის განაწილებული და მცირე ქვეყნის ზომები ბუნებრივი სიმდიდრის სიმწირეს განაპირობებს. ეკონომიკის სპეციალიზირების პირობებში იქმნება მათი უფრო სრული გამოყენების საშუალება;
- მცირე ქვეყნის შეზღუდული ადგილობრივი ბაზარი არ ქმნის სათანადო ბაზას ეკონომიკის აბსოლუტურად ყველა სექტორში მსხვილი საწარმოების წარმოსაქმნელად;
- მცირე ტერიტორიის პირობებში ძირითადად მწარმოებლებს შორის უფრო მჭიდრო შიდაეკონომიკური კავშირები არსებობს, რაც განვითარების ერთიანი სპეციალიზირებული მიმართულებისათვის შეუდარებლად დიდ საშუალებას ქმნის;
- მცირე ქვეყნის სოციალური სტრუქტურა უფრო მოქნილია. ძირითად მწარმოებელთა განათლებისა და ტექნიკური მომზადების სისტემის მაღალ დონეზე შენარჩუნება უზრუნველყოფილს გახდის ეკონომიკის

მოქნილობას, მისი სპეციალიზაციის ორიენტაციის შეცვლის შესაძლებლობაში;

- განათლების მაღალი დონის პირობებში, მაღალხარისხოვანი და ნაკლებად ძვირი შრომითი რესურსის პირობებში, მცირე ქვეყანას მნიშვნელოვანი უპირატესობა ენიჭება ვერტიკალური სპეციალიზაციის გაღრმავებისათვის, რაც უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების შემოდინების ერთ-ერთ წინაპირობად შეიძლება განვიხილოთ.

- სპეციალიზირებული განვითარების პირობებში, უფრო მეტი შესაძლებლობა იქმნება რეგიონული კოოპერაციის გაღრმავებისათვის.

რეგიონული კოოპერაციის გაღრმავების შესაძლებლობები: საერთაშორისო გამოცდილება და სამხრეთ კავკასიის პერსპექტივები. ეკონომიკის სპეციალიზირებული განვითარების ზოგადი ანალიზის შემდეგ, საქართველოსთვის მნიშვნელოვანი რეკომენდაციების შემუშავების მიზნით, მიზანშეწონილია განვიხილოთ კონკრეტული მაგალითები. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ბალტიისპირეთის და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები. მითუმეტეს, რომ ბაზრის სპეციალიზაციამ, ამ რეგიონების სახელმწიფოებში, სწრაფი განვითარება გამოიწვია.

დავიწყოთ იმით, რომ ესტონეთის, ლატვიისა და ლიეტუვის შედარებითი უპირატესობა ეფუძნება ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას, ხოლო ჩეხეთი, უნგრეთი, სლოვაკეთი და სლოვენია ყველაზე მეტად ორიენტირებულია ადამიანურ კაპიტალზე და მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების წარმოებაზე. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებმა სწრაფად დაიჭირეს მაღალი კვალიფიკაციისა და მაღალტექნოლოგიური პროდუქტების წარმოების ნიშა, მიუხედავად მათი ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობისა გეგმიური ეკონომიკის პირობებში (Ferto 2008: 5-28).

საინტერესოა ბალტიისპირეთის ქვეყნების, როგორც სამი ერთმანეთთან დაკავშირებული ერთიანი ეკონომიკის განხილვა. ეს კარგი მაგალითია სამხრეთ კავკასიის რეგიონის სახელმწიფოებისათვის. ამ ორ რეგიონს შორის არის საკმაოდ ბევრი მსგავსება, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- ბალტიისპირეთის ქვეყნებს - ესტონეთს, ლატვიას და ლიეტუვას - აქვთ საერთო მახასიათებლები და მსგავსი ისტორია, ისევე როგორც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებს;

- ევროკავშირის ამ სამმა ქვეყანამ, ისევე, როგორც სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებმა, აღიდგინა დამოუკიდებლობა გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისში. თუმცა, ბალტიისპირეთის ქვეყნები, უკვე 2004 წელს, გაწევრიანდნენ ევროკავშირში;

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

▪ ორივე რეგიონის ქვეყნები აჩვენებენ ძირითად მსგავსებას მათი გეოგრაფიის, ისტორიის, ზომის, ეკონომიკური სტრუქტურის, განვითარების დონისა და დემოგრაფიის მხრივ. ცხადია, არსებობს გარკვეული განსხვავებები, განსაკუთრებით ესტონეთთან მიმართებაში, რომელიც ხშირად განიხილება, როგორც მოწინავე. ამიტომ, ესტონეთის მაგალითი კიდევ უფრო საინტერესოა საქართველოსთვის.

განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს საკითხი: ქმნის თუ არა ბალტიისპირეთი ინტეგრირებულ ეკონომიკურ ზონას, თუ ისინი, უბრალოდ, მეზობლები ქვეყნები არიან? კვლევები აჩვენებს, რომ როგორც ჩანს, ბალტიისპირეთის ეკონომიკა ინტეგრირებულია. არსებობს საერთო ფაქტორები და ეკონომიკური კავშირები.

ბალტიისპირეთის ქვეყნებს შორის არსებული მსგავსებებიდან აღსანიშნავია:

- ბალტიისპირეთის ქვეყნებს ახასიათებთ მცირე სახელმწიფო სექტორი და ეკონომიკური პოლიტიკის ლიბერალიზაცია. პრაქტიკიდან გამომდინარე, უცხოელი ინვესტორები, აღნიშნულ ქვეყნებს აღიქვამენ, როგორც ერთიან ბაზარს;
- ბალტიისპირეთის ქვეყნებს აქვთ მსგავსი ეკონომიკური სტრუქტურა და მიუხედავად მათი თანდათანობითი დაახლოებისა და საკმაოდ ევროპის ქვეყნებთან, ჯერ კიდევ, სპეციალიზირებული არიან დაბალტექნოლოგიური საქონლის წარმოებაში;
- მათი სოფლის მეურნეობის სექტორი მსგავსი ზომისაა და არის ევროკავშირის საშუალო მაჩვენებელზე ბევრად მაღალი;
- საქონლის წარმოება მეტად სპეციალიზირებულია ხის და ქაღალდის ნაწარმზე.

თუმცა, არის ასევე განსხვავებებიც, მაგალითად:

- ესტონეთი ყველაზე მეტად ექვემდებარება საერთაშორისო მოვლენებს, ლატვია ნაკლებად ექვემდებარება რეგიონულ გავლენებს და ლიეტუვა კი გაცილებით ნაკლებად გავლენიანია სამეულში;
- კონკრეტული სექტორების განხილვისას, არსებობს განსხვავებები ამ აღნიშნულ ქვეყნებს შორის. მაშინ, როცა ლატვიას და ლიეტუვას აქვს შედარებითი უპირატესობა კვების სექტორი, ესტონეთი ზეთის ერთდერთი მწარმოებელია მეზობელ ორ ქვეყანას შორის და მისი ელექტრონული და ელექტრო ატომური ენერგიის ინდუსტრია შედარებით უფრო განვითარებულია;

- ლიტვას აქვს მნიშვნელოვანი ქიმიური სექტორი, ხოლო ლატვია სპეციალიზირებულია ფარმაცევტულ ინდუსტრიაში;
- ესტონეთი ყველაზე მეტად ექვემდებარება საერთაშორისო რყევებს. პირიქით, ლიეტუვა (სამიდან ყველაზე დასახლებული) უფრო მდგრადია საერთაშორისო შოკების მიმართ, მაგრამ დანარჩენი ორი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება განსაკუთრებით გავლენას ახდენს მასზე. რაც შეეხება ლატვიას, იგი ყველაზე ნაკლებად ექვემდებარება სხვა ქვეყნის შოკებს, მაგრამ ყველაზე დაუცველია ბალტიისპირეთში წარმოქმნილი შოკების პირობებში.

მნიშვნელოვანია ავლნიშნოთ, რომ სამი ქვეყნის ეკონომიკური მაჩვენებლები ძლიერ კორელაციაშია ერთმანეთთან. ამასთან, მშპ-ს წლიური რეალური ზრდის კორელაცია ბალტიისპირეთის ქვეყნებს შორის მნიშვნელოვნად უფრო მაღალია, ვიდრე ევროკავშირის სხვა წევრ სახელმწიფოებთან ან რუსეთთან.

შეჯამების სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, თუნდაც ბალტიის სამი ქვეყანა იყოს გაგებული, როგორც ერთიანი ეკონომიკური სფერო, ეს არ ნიშნავს, რომ არსებობს „ერთი ზომა ყველასთვის“, გადაწყვეტილებები, მათი შესაბამისი გამოწვევები, პოლიტიკის მიზნები გამომდინარეობს ქვეყნის სპეციფიკიდან. მთლიანობაში, ბალტიის ქვეყნები ქმნიან მჭიდროდ დაკავშირებულ ინტეგრირებულ ეკონომიკურ ზონას და გრძელვადიან პერსპექტივაში, ინვესტიციური ზრდა რომელიმე ერთ ქვეყანაში, სარგებელს მოუტანს ბალტიისპირეთის ერთიან ეკონომიკას, მთლიანად (Poissonnier 2017: 6-9).

ზემოთ განვითარებული მსჯელობიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ საქართველომ, საწყის ეტაპზე, ამიერკავკასიის სახელმწიფოებს შორის საკუთარი პოზიციების განმტკიცებისათვის უნდა იზრუნოს. მსოფლიო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ უკანასკნელ წლებში, მიუხედავად იმისა, რომ სამეურნეო პროცესების ინტერნაციონალიზაციამ გლობალურ მასშტაბებს მიაღწია, ინტეგრაციული პროცესები ძირითადად მაინც რეგიონულ ხასიათს ატარებს. თანამედროვე მსოფლიოში კვლავაც მიმდინარეობს სამეურნეო კავშირების გაღრმავება, სხვადასხვა რეგიონული დაჯგუფებების შექმნა, რომლებიც დაფუძნებულია საერთო ბაზრის, თავისუფალი ვაჭრობის ზონების, საბაჟო და სავალუტო კავშირების პრინციპებზე.

განსაკუთრებით აქტიურად, ინტეგრაციული პროცესები მიმდინარეობს ახალგაზრდა ქვეყნებს შორის. გაერთიანებების წარმოქმნის უპირველეს მიზეზად კვლავაც რჩება მსოფლიო კონკურენტულ ბრძოლაში თავის

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

გადარჩენა. მაგალითისთვის შეგვიძლია გავიხსენოთ: ეთ, ბენილუქსი, ინტეგრაციის ლათინოამერიკული ასოციაცია, ცენტრალურ-ამერიკული საერთო ბაზარი, კარიბის გაერთიანება, დასავლეთ აფრიკის ეკონომიკური გაერთიანება, სუუამი. ალბათ მიზანშეწონილი იქნება, თუ ამიერკავკასიის სახელმწიფოები სრულყოფილად შეისწავლიან მსოფლიო გამოცდილებას და იფიქრებენ ერთმანეთთან მომავალ მჭიდროდ დაახლოებაზე (ლავთაძე 1999: 76).

სამხრეთ კავკასიაში მსგავსი პროცესების განვითარების შემთხვევაში, ეკონომიკური კოოპერაციიდან მოსალოდნელი ეფექტის მიღება შეიძლება, უპირველეს ყოვლისა, ვაჭრობის პირობების გაუმჯობესების, ერთიანი საგადასახადო-საბაჟო სივრცის შექმნის, კავკასიული საერთო პრობლემების მოგვარებაზე ძალისხმევის გაერთიანების, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის მიგრაციის ერთობლივი რეგულირების, რეგიონული ღირებულებათა ჯაჭვების განვითარების შედეგად და ა.შ. ამ ქვეყანათა მომავალი დაახლოების საფუძვლად, ისევ და ისევ, მათი სპეციალიზირებული განვითარების უზრუნველყოფა გვესახება. ამ შემთხვევაში, მათ შორის ჩამოყალიბდება ურთიერთობები, რომლებიც დღის წესრიგში ლოგიკურად დააყენებენ მათი ეკონომიკური ურთიერთშეღწევის საკითხს.

სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოებს შორის თანამშრომლობის გაღრმავებას, გარდა ეკონომიკურისა, საკმაოდ ძლიერი პოლიტიკური ფაქტორებიც განაპირობებენ. ამ ქვეყნებში მიმდინარე პროცესები საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობრივია და მათზე მოქმედებს ბევრი, როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი ფაქტორები. ამ მხრივ, აღნიშვნის ღირსად მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ მიმდინარე წელს, რეგიონში რუსეთის ზეგავლენების შემცირება, მნიშვნელოვან დადებით ზეგავლენას მოახდენს საქართველოს, აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის თანამშრომლობის გაღრმავების შესაძლებლობებსა და მათი სწრაფი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფაზე.

დასკვნა. საბოლოოდ, გვინდა ავღნიშნოთ, რომ საქართველომ თავისი მომავალი ეკონომიკური განვითარების ორიენტირად უნდა აიღოს მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში ჩართვა და მყარი ადგილის დაკავება. ამ მიზნის წარმატებით მიღწევისათვის აუცილებელია საწყის ეტაპზე პოზიციის განმტკიცება სამხრეთ კავკასიის მასშტაბით, რაშიც მნიშვნელოვანი როლი ქვეყნის ეკონომიკის სპეციალიზაციამ უნდა შეასრულოს. თავის მხრივ, იგი ქვეყნის მხარეების ეკონომიკების სპეციალიზაციის დონის ამაღლებას უნდა დაეყრდნოს.

ჩვენი აზრით, საქართველოსთვის ეკონომიკის სპეციალიზირებული განვითარება მისაღები და მიზანშეწონილია, რისთვისაც საჭიროდ მიგვაჩ-

ნია:

- თავდაპირველად, სპეციალიზაციის ტიპი, დაეფუძნოს ბუნებრივ უპირატესობების და გეოგრაფიული მდებარეობის გამოყენებას. უცხოური კაპიტალის მოზიდვის და განსაკუთრებით, ადგილობრივი საინვესტიციო პოტენციალის გაფართოება-სტიმულირებით შესაძლებელი გახდება სპეციალიზაციის უფრო მაღალ ეტაპზე გადასვლა;

- ეკონომიკაში დომინირებადი სექტორების განსაზღვრა (მ.შ. რეგიონულ ჭრილში), მათი უპირატესი განვითარების უზრუნველყოფა;

- სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის გაძლიერება, აქცენტის გადანაცვლა უპირატესად ტექნიკურად რთული მაღალხარისხოვანი პროდუქციის წარმოებაზე. საჭირო კადრების განათლების და ტექნიკური მომზადების სისტემის სრულყოფა;

- ძირითად მეწარმეებს შორის კავშირების გაღრმავების მაქსიმალური ხელშეწყობა. საზღვარგარეთ შვილობილი საწარმოების ქსელის შექმნაზე ზრუნვა, მათზე სპეციალიზირებული პროდუქციის წარმოების დაკისრება, ვერტიკალური სპეციალიზაციის ფარგლებში;

- ადგილობრივი მწარმოებლების მხარდაჭერა, ხელშეწყობა, შიდა ბაზრების დაცვაზე ზრუნვა იმ საერთაშორისო შეთანხმებების მოთხოვნების გათვალისწინებით, რომლებშიც ჩართულია ჩვენი ქვეყანა.

ყოველივე აღნიშნული, შექმნის საქართველოს (როგორც მცირე ქვეყნის) დამახასიათებელი ზიგიერთი ნაკლის გარკვეულ უპირატესობად გადაქცევის წინაპირობას. ქვეყანა უფრო გამოკვეთილ ადგილს დაიკავებს გლობალურ ეკონომიკურ სისტემაში, რაც დაეფუძნება ეკონომიკის განვითარების საკუთარ განსაკუთრებულ, უპირატეს გზებს და არსებული რესურსების უფრო სრულყოფილ, რაციონალურ გამოყენებას.

რეგიონული თანამშრომლობის გაღრმავების თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, რომ საქართველოს რელობიდან გამომდინარე, უმჯობესია პრობლემების გადაწყვეტა დაიწყოს საერთაშორისო კოოპერაციის და არა ინტეგრაციის ბაზაზე, ვინაიდან ამ შემთხვევაში უფრო რეალური ხდება დამოუკიდებელი განვითარების უზრუნველყოფის შესაძლებლობა.

ყოველივე ზემოთ თქმულმა, საქართველოს მომავალზე, სხვა ზეგავლენასთან ერთად, ძირითადად ორგვარი ზემოქმედება შეიძლება მოახდინოს: პოლიტიკური და ეკონომიკური. ორივე შემთხვევაში შეიძლება დადებით შედეგებზე საუბარი, ოღონდ მათი მიღების შესაძლებლობა ბევრად არის დამოკიდებული ჩვენს მიერ სწორი ნაბიჯების გადადგმაზე. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეკონომიკურ პოლიტიკაში მნიშვნელოვანი სიახლე-

გ. ღავთაძე, ს. ქარჩხაძე

ების დანერგვას გულისხმობს, რამაც შედეგად უნდა მოგვცეს ქვეყნის ცნობადობის, მის მიმართ ნდობის და დაინტერესების ამაღლება, მათ შორის, რეგიონული (ვგულისხმობთ, როგორც სამხრეთ კავკასიას, ისე აღმოსავლეთ ევროპასა და ცენტრალურ აზიას) მასშტაბით და უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვის მაჩვენებლის მნიშვნელოვანი ზრდა.

ლიტერატურა

- ბარათაშვილი, ე. კეკელია გ. 2004. „რეგიონების სამეურნეო სპეციალიზაცია, როგორც მათი საწარმოო-ეკონომიკური პოტენციალის ამაღლების საფუძველი“, ჟ. საქართველოს ეკონომიკა, 05/09/2004, ხელმისაწვდომია: <http://geoeconomics.ge/?p=1469>
- იფშირაძე, ა. 2015. „იმერეთის მხარის სპეციალიზაციისა და კლასტერული განვითარების შესაძლებლობები“, ჟ. ეკონომიკური პროფილი, ტომი 10, #1(15), ქუთაისის უნივერსიტეტი, 2015, ხელმისაწვდომია: <https://economicprofile.unik.edu.ge/pdf/e3fd766e2bec943b316837d95705bef1.pdf>
- საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2021-2025 წლებისთვის, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო, ხელმისაწვდომია: http://www.economy.ge/uploads/files/2017/ek_politika/sme_strategy/sme_development_strategy_2021_2025_.pdf
- სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები, მთლიანი შიდა პროდუქტი მიმდინარე ფასებში, ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp>
- ღავთაძე, გ. იფშირაძე, ა. 2003. „საქართველოს, როგორც მცირე ქვეყნის, ეკონომიკური განვითარების მიმართულების შერჩვის საკითხისათვის“, ახალგაზრდა მეცნიერთა ასოციაციის I ეროვნული კონფერენციის შრომების კრებული, ქუთაისი, აწსუ, 2003: გვ. 286-291.
- ღავთაძე, გ. 1999. ადგილობრივი ბიუჯეტების როლი სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკის გატარებაში. ქუთაისი.
- ჭანია, მ. 2017. „საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები გლობალიზაციის ფონზე“, პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის: ეკონომიკური განვითარების სტრუქტურული და ინოვაციური პრობლემები, მასალების კრებული, თსუ, თბ., 2017, ხელმისაწვდომია: <https://conferenceconomics.tsu.ge/>;

- Clark, Don P. 2010. "Vertical specialization with Developed and Developing Countries". *The Journal of Developing Areas*. Vol. 42, no. 2. 2010: 327-339, available at: <https://www.jstor.org/stable/40376265>
- Ferto, I. & K. Soos. 2008. "Trade Specialization in the European Union and in Post-communist European Countries". *Eastern European Economics* vol. 46, no.3. 2008: 5-28, available at: <https://www.jstor.org/stable/27740065>
- Gopinath, G. 2020. „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression“, available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>
- Nada Hamadeh, Catherine Van Rompaey, Eric Metreau. 2021. „New World Bank country classifications by income level: 2021-2022“, *World Bank*, July 1, 2021, available at: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022>
- Nada Hamadeh, Catherine Van Rompaey, Eric Metreau, Shwetha Grace Eapen. 2022. „New World Bank country classifications by income level: 2022-2023“, *World Bank*, July 1, 2022, available at: [https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2022-2023#:~:text=The%20World%20Bank%20assigns%20the,the%20previous%20year%20\(2021\)](https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2022-2023#:~:text=The%20World%20Bank%20assigns%20the,the%20previous%20year%20(2021))
- Poissonnier. A. 2017. „The Baltics: Three Countries, One Economy? European Economy, Economic and Financial Affairs“, *Economic Brief 024*, April 2017.
- Umar Serajuddin, Nada Hamadeh. 2020. „New World Bank country classifications by income level: 2020-2021“, *World Bank*, July 1, 2020, available at: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021>
- „Trading and Development in the Age of Global Value Chains“, *World Development Report*. 2020. available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>
- World economic outlook, 2020: The great lockdown, International Monetary Fund, Chapter 1: Global Prospects and Policies, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEQ/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>
- Юданов Д.А. 1984. *Малые страны западной Европы*. М.

Economics, Econometrics and Finance

**Possibilities of Specialized Development of Economy and
Deepening of Regional Cooperation in South Caucasus States**

George Gavtadze

george.gavtadze@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Salome Karchkhadze

karchkhadze.salome@unik.edu.ge

Kutaisi University

Kutaisi, Georgia

At the modern stage of development, the features of functioning of the global economic system, as well as the development conditions of specific regions or countries, have changed unprecedentedly. This is especially true for new states that are undergoing profound systemic changes due to the transition to a market economy, trade openness, and foreign investment inflows. The situation is similar, in general, in the South Caucasus and, specifically, in Georgia. In the world economic system, “small countries” occupy a rather distinct place. Accordingly, Georgia has international perspectives, under the conditions of more correct, rational and purposeful use of its own resources and advantages and the realization of relevant policies. Strengthening of the country’s positions throughout the South Caucasus and deepening of regional economic cooperation will significantly contribute to this. Within the scope of this article, a study of Georgia’s economic development prospects in the direction of specialized development and deepening of regional cooperation has been carried out, and based on the analysis of relevant foreign experience, certain recommendations have been developed.

Keywords: growing market, economic specialization, regional cooperation.

Introduction. Any state that is struggling to strengthen its position on a global scale, while determining the priorities of economic development, should take into account the examples of both local and similar states. Accordingly, Georgia, while developing and defining its own orientation, strategic outline or tactics, should look for parallels in the examples of smaller countries in the world. Given that in recent years, the question of our country’s political orientation has been made in favor of getting closer to the civilized West, it is better if we pay more attention to analyzing the experience of small European countries and looking for opportunities to use them.

At the modern stage of the world development, the features of development of the global economic system, as well as the conditions and principles of functioning of individual regions, countries or associations of countries, have changed unprecedentedly. In the 21st century, a quarter of which has not yet passed, the whole world faced a number of challenges in the form of crises, pandemics, and wars. Similar situations require special efforts from both international organizations and developed countries, as well as small and developing states, based on the goals of ensuring their dynamic and stable development and/or rapid recovery of the economy in the post-crisis period.

The realization of the above significantly depends on the existence of the appropriate theoretical base, which should be derived from the relevant economic doctrines and reasonings, as well as from the scientific evaluations of similar experiences in the world. Although it has been 30 years since independence, Georgia is still facing significant challenges. Despite the fact that the discussion on the orientations of economic development has been going on for a long time, the agreement in principle has not been reached, which is the result of various subjective and objective circumstances.

The spectrum of existing problems is quite diverse, which requires consistency, dynamism and on-result orientation in solving them. At the same time, the need to coordinate actions and unite efforts, both within our country, regionally (in South Caucasus and/or Southeast Europe) and internationally, is becoming increasingly important. As a result, we should get the rapid economic rehabilitation of our country and a more complete positioning in the international economic system.

Based on the above, the purpose of this article is to research the possibilities and perspectives of economic development of Georgia and develop recommendations, especially in the direction of fully utilizing the possibilities of specialized development of the economy and deepening of regional cooperation. In order to achieve the set goal, the historical experience and modern development conditions of Georgia, neighboring countries and European “small” states were studied and analyzed, which gave us the opportunity to make more accurate and reasoned conclusions.

Here we will find that the research of similar issues by the authors was initiated a few years ago, the results of which are reflected in various scientific articles and collections. The results obtained in the past period, to a certain extent, are presented in the present paper in a balanced way, together with the results of

the analysis of modern problems and future perspectives. Due to the importance and diversity of the issue, we will gratefully accept any comments and opinions, as well as the offer of cooperation from the persons interested in the research of the mentioned and related issues.

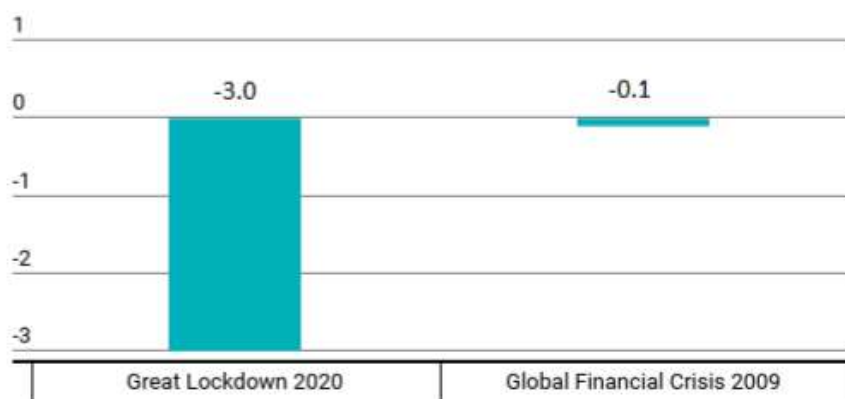
Basic reasoning. The problem of finding optimal ways of development are relevant for any small, developing, or newly created state in the world, because they, on the one hand, strive to completely transform the economy in accordance with the existing conditions, on the other hand, they try to take a more pronounced place in the world community, taking on themselves new important economic (and not only) functions and, on the third hand, try to be less vulnerable to the global crisis processes.

The issue of similar countries has become even more acute under the conditions of the deepening of the world economic crisis, which, in recent years, has been accompanied by the pandemic and the economic fluctuations caused by the Russia-Ukraine war. As a result, the slowdown in production development rates and the increase in unsatisfied demand for financial resources became universal.

The scale of the economic decline caused by the pandemic turned out to be even more severe than in 2008-2010. During the world economic crisis (see Chart 1)

Chart 1. The decline of the global economy in 2009 and 2020.

(Real GDP growth, annual percentage change)

Source: International Monetary Fund, World Economic Outlook 2020¹

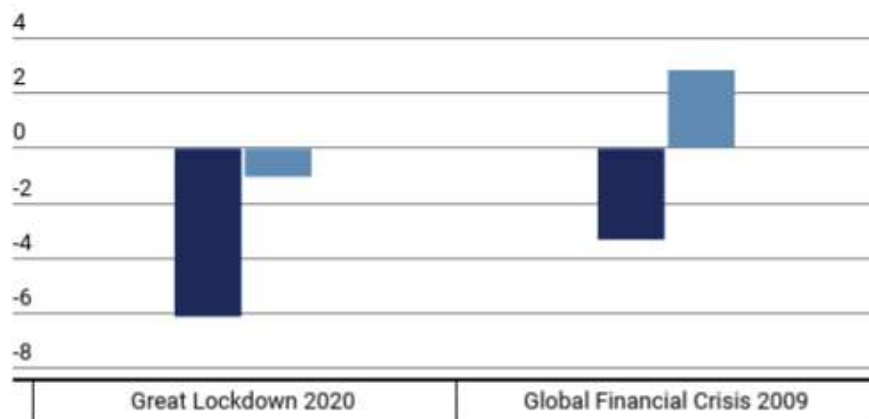
¹ From the article: **Gopinath G.**, „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression, available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>

The scale of the economic decline given in “Chart 1” was difficult to bear even for developed countries themselves, if not for poor countries. The situation of the latter, together with the vulnerability of their own economy, was aggravated by the fact that the leading industrialized countries themselves were experiencing significant economic setbacks and are struggling to cope with their own financial problems.

In order to overcome the consequences of the pandemic, an unprecedented cooperation has become necessary at the international level. Closer partnerships were necessary, including to help countries with limited financial capacity, which were experiencing dual health and financing shocks, and which had weak health systems.¹

To illustrate the scale of economic decline in developed and developing countries, let's cite the following chart:

Chart 2. Economic decline of developed and emerging markets and developing countries in 2009 and 2020 (Real GDP growth, annual percentage change)

Source: International Monetary Fund, World Economic Outlook 2020²

¹ World economic outlook, 2020: The great lockdown, International Monetary Fund, Chapter 1: Global Prospects and Policies, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEQ/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>

² From the article: **Gopinath G.**, „The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression, available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/04/14/blog-weo-the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression>

The charts clearly show the complexity of the situation and that the problem, as mentioned above, was not limited to small and developing countries. It was also a significant challenge even for highly developed countries, which, in our opinion, aggravated the situation even more.

The situation was further aggravated by the Russian intervention in Ukraine and the start of a full-scale war at the end of February 2022. Because of this, the imposition of unprecedented sanctions on Russia (which continues to this day) may lead to the collapse of the country's economy and political system. In the best case, it will have the opportunity to develop in isolation from the rest of the world, which means a return to the Cold War period and leaves little room for optimism for the Russian population. Albeit belatedly, appropriate actions have been initiated and hopefully they will reach their logical conclusion.

Obviously, the problems described above and others in the modern world are not only caused by economic or pandemic crises. They are no less affected by political conflicts, efforts to redistribute spheres of influence and establish a new world order, etc. As a result, from time to time, the movement of real and financial capital on an international scale, so to speak, changes its direction, and now is the time. A number of economists also point out that crisis situations can create new opportunities for countries like Georgia, in case of formation and implementation of a proper strategy.

With the above, we are simply trying to say that the world has entered an era of establishing a new global order, especially after Russia's attack on Ukraine. Consequently, countries like Georgia should review their foreign and domestic economic visions and respond to current changes and new opportunities as soon as possible. Here we find that a complex approach to the issue of this scale is necessary, which should imply the use of global and regional approaches to the opportunities of partner and friendly countries (first of all, the USA and the EU) and to enter the international markets. Moreover, many successful examples and opportunities of international or regional cooperation can be recalled throughout recent history. However, in many cases, cooperation at the international level appears to be a guarantee of overcoming problems, and countries taken separately have a relatively difficult time dealing with challenges that cannot be predicted and, therefore, prevented.

Regardless of the type and scale of problems that are created in the modern world, all effective methods of overcoming them can be considered coordination

of efforts and joint actions aimed at overcoming the crisis. However, integration is crucial, regardless of whether it is at the global or regional level. In any case, it was very difficult for individual states to deal with crises, including the leading industrialized countries.

Based on the above, Georgia faces the following main challenges:

1. To define one's own potential as a starting position (this time, compliance with the status of a "small country"), for the correct calculation of future prospects;
2. Searching for opportunities and main directions of cooperation on a regional scale, with the aim of achieving success in global competition.

Let's look more specifically:

For the issue of Georgia's compliance with the "small country" status. The modern world is a complex of large and small states that are in a certain relationship. In addition, small countries occupy a clear place in this whole system. However, the very division of states into large and small states is a very difficult task. The point is that any indicator taken separately cannot be sufficiently capacious to make a strict classification of states based on it.

There are three main directions for defining small states - differentiation: 1) According to the size of the territory and the population; 2) According to the economic indicators - the size of the internal market, the volume of GDP, the amount of national income per capita and the level of use of the countries' own potential. 3) According to qualitative indicators (political, economic, psychological, etc.). It is true that we consider the 2nd criterion to be the most important, but we believe that in order to define a small country, it is necessary not to select a single indicator, but to take a set of factors, such as: territorial-demographic, economic, political and others.

According to the data of the International Monetary Fund for 2021 and 2022, the largest countries in the world by nominal GDP are: USA, China, Japan, Germany, United Kingdom, India, France, Italy, Canada, South Korea, etc.¹ According to the data of 2021, based on the same source, according to the indicator of GDP per capita, the richest countries in the world are: ² Norway, \$76,408, USA - \$66,144, Denmark - \$63,645, Singa-

¹ For more details, see World Bank data, available at: https://data.worldbank.org/indicator/NY.Gdp.Mktp.Cd?most_recent_value_desc=true

² Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

pore - \$62,113. The poorest countries in the world are: Burundi (\$265.18), South Sudan (\$314.64), Somalia (\$346.68), Mozambique (\$424.91), Malawi (\$431.58). In 2020, in Georgia, which did not enter the top 50 countries, the GDP per person amounted to 4255.7 USD, and in 2021 - 5023.2 USD.¹

Considering the conditions of Georgia, during the analysis, we consider it expedient to focus on the macroeconomic indicators of countries that are (or were in the recent past) significantly dependent on foreign markets. In addition, attention should be paid to indicators such as: the size of the gross domestic product, the specific share of the national income directed to exports (since their calculation requires the study of the scale of the country's economy, the size of the population, the size of the domestic market, the level of industrial development, the structure of the economy and other indicators) and others. As you know, such macroeconomic indicators are not high in Georgia, and comparing it with modern European states would not give us the desired results. Therefore, let's go back a little and start discussing the issue from the last quarter of the 20th century and study the main characteristics of the past period.

There are about 20 small countries gathered in Western Europe, among which, in contrast to large states, there is quite a wide range in terms of the scale of economic activity. By the beginning of the 90s of the 20th century, three main conditional groups were distinguished according to the absolute size of the GDP (Yudanov 1984: 432):

1. States with a GDP of 60 billion. Dol. and more (Spain, Netherlands, Sweden, Belgium, Switzerland). They are quite large producers throughout Western Europe and are not far behind the large developed countries of the region in terms of absolute volumes;
2. States with a GDP of 25-45 billion. to the dollar (Austria, Denmark, Norway, Greece, Finland). Their importance in the Western European economy was not great, but they maintained essential positions in the production of some types of industrial or agricultural products;
3. States with a GDP of up to 20 billion (Portugal, Ireland, Luxembourg, Iceland, Cyprus, Malta), although according to some types of products, they still played a noticeable role. For Georgia, this figure, at the current stage, is approximately 6,8 billion US dollar.

In addition to the above, it is necessary to calculate a more general indicator of

¹ Materials of the National Statistical Service of Georgia, available at: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/23/gross-domestic-product-gdp>

the difference between small countries - GDP per capita. According to this sign, Western European countries can be divided into two groups (for the same period): 1) Highly developed industrial countries - 6-6.5 thousand dollars. Most of them had already reached a significant degree of specialization, and the rest had moved significantly in the mentioned direction; 2) "Medium" level countries (1.0-3.1 thousand dollars), in which the process of industrialization was underway. Their economic system reflected a diversity of industries, but the gradual separation of the dominant sectors of the economy was already beginning. In Georgia, at the current stage, a similar figure is 1.8 thousand US dollars.¹

As we can see, there is an important difference. The reasons that led to such differentiation of countries should be sought in their place in the world economic system. Therefore, it is better to focus on the issues that determined the position of individual states in the global economic system.

The World Bank, while classifying countries according to the level of income in 2019-2020 (Table 1), allocates the following four groups: low, lower-middle, upper-middle and high-income countries. The classification is updated annually on July 1 and is based on gross national income (GNI) per capita in dollars.²

Table 1. Classification of countries by income level in 2019-2022 (in US Dollars)

Group	1 July, 2019	1 July, 2020 ⁴	1 July, 2021 ⁵	1 July, 2022 ⁶
low	<1 026,0	< 1 036,0	< 1 054,0	< 1,085
lower-middle	1 026,0-3 995,0	1 036,0-4 045,0	1,046-4,095	1,086-4,255
upper-middle	3 996,0-12 375,0	4 046-12 535	4,096-12,695	4,256-13,205
high	> 12 375,0	> 12 535,0	> 12,695	> 13,205

Source: New World Bank country classifications by income, 2019-2023

The classification changes for two main reasons: 1) In each country, factors such as economic growth, inflation, exchange rates and population growth have a significant impact on gross national income per capita; 2) Revisions of national reporting methods and data may also affect gross national income figures.

Income classification limits are adjusted in real time with the level of inflation.

¹ Materials of the National Statistical Service of Georgia, Gross domestic product in current prices, available at: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/23/gross-domestic-product-gdp>

² "Atlas" method is used to estimate the exchange rate

გ. ლავთაძე, ს. ქარჩხაძე

The Special Drawing Rights deflator, which is a weighted average of the GDP deflators for China, Japan, the United Kingdom, the United States, and the Eurozone, adjusts to the above limits.

In Georgia, in the last years, the similar rate decreased significantly, but from 2021, it started to increase again (Table 2).

Table 2. Change in gross national income in 2018-2021

	2018	2019	2020	2021
Gross national income (GNI), billion GEL	42,9	47,1	47,0	56,9
Gross national income (GNI) per capita, GEL	11502,4	12650,1	12617,1	15260,3
Gross national income (GNI), billion USD	16,9	16,7	15,1	17,7
Gross national income (GNI) per capita, USD	4538,3	4487,2	4057,3	4737,9

Source: National statistics office of Georgia, GNI 2018-2021¹

According to the data of the World Bank, Georgia corresponds to the category of upper-middle income countries. Therefore, in accordance with the reasoning developed in the paper, it is possible to discuss it in terms of the studied countries. Therefore, we will consider the world experience of the specialized development of the economy in more depth.

Advantages of economic specialization for a small country. Any state that is struggling to establish a place among the countries of the world and to find its own segment in the global economic system, while determining the priorities of economic development, must take into account the experience of both local and other similar states. Accordingly, Georgia should look for parallels in the examples of small sub-states of the world during the development and determination of its own orientation, strategic outline or tactics. Considering that the issue of our country's political orientation has been decided in favor of getting closer to the civilized West, it is better if we pay more attention to the experience of small European countries.

Based on the aforementioned and taking into account the modern challenges of Georgia's development, we consider the fact that the substantial increase in the

¹ Available at: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/24/gross-national-income-gni>

functions and importance of regional formations in European states took place by concentrating on the priority of one or several sectors of business activity of their economies. This fact, in these countries and their regions, has become an important prerequisite for the targeted attraction of investments.

Since the 50s of the last century, two distinct directions of European development have become: In political terms - delegation of state management functions to regional and local levels and From an economic point of view - increasing the degree of specialization and at its expense, on the one hand, successful positioning on international markets and, on the other hand, expanding the possibilities of attracting foreign direct investments.

Accordingly, based on the fact that Georgia aspires to integrate into the European Union, our attention should be concentrated in the following main directions:

- ✓ Consolidation of economic or political positions on a regional scale;
- ✓ Creation and development/strengthening of rational, optimal systems of local management, within the country;
- ✓ Allocating priority sectors in the country's economy and using them to increase interest towards the country on an international scale.

When we talk about the "region", in this case, we do not mean only the South Caucasus. Based on the geo-political location of Georgia, we also consider it important to select the following target orientation:

- **Central Asia** - carrying out a specific policy towards the states included in this region will bring positive results, both in terms of attracting investments and strengthening the transit function of Georgia, stable development of the country and other directions;

- **Eastern Europe** - Countries in this region have recent historical experience similar to ours, and although many of them are members of the European Union, we still have to deal with similar problems. In addition, such countries as Ukraine, Belarus¹ and Moldova should be of special interest to us, in terms of multifaceted development of cooperation and formation of joint approaches to solving problems.

¹ We believe that the policies implemented by Belarus in the recent period are temporary in nature and do not reflect the aspirations of the Belarusian people. Therefore, in the medium and long term, cooperation with this country will bring positive results for us in many directions.

All of the above makes us think that at the current stage Georgia faces several particularly pressing issues:

- In order to ensure the economic progress of Georgia as a small country, revealing the possibilities of specialized development of its economy;
- Searching for opportunities to deepen international and regional (South Caucasus, Central Asia, Eastern Europe) cooperation and providing joint approaches to solving problems, identifying and realizing opportunities for further rapprochement with them;
- Raising the image of the country as a small, growing market and taking care to attract foreign direct investments, etc. by further increasing the investment attractiveness of the country.

Based on the goals of the article, this time, in more detail, we will consider only the first two of them.

The special way in which the economic development of the small countries of Western Europe and the formation of the economy structure went, is generally characterized by the strengthening of specialization in the production of certain types of technically complex, time-consuming and low-quality products.

Delineation of dominant sectors in the economic system of the country is a contradictory and difficult process. For each specific period, especially in the search for an effective solution, over a number of decades, the emphasis sometimes shifts from one field to another. Often, the very first stage of specialization is associated with the use of natural advantage. Their possession creates favorable conditions for industrial development, but never lasts long enough.

At the time, practically all the major countries of the world were on the path of specialization (Germany - chemistry, electrical engineering; Japan - automobile construction, electronics, shipbuilding; USA - aircraft construction, electronics, atomic energy). But specialization in relation to them can never reach a certain completeness. The significant dimensions of the internal market and the almost always existing customs separation give an incentive to the development of multi-crop farming. This significantly reduces the degree of specialization. Political factors also play a significant role in this. Therefore, the new type of specialization found wide distribution only in the economic development of some small industrial countries of Western Europe (Yudanov 1984: 124).

Further deepening of specialization was caused by the integration of the world economy through trade. As a result of this, companies, in the 1970s-1990s of the last century, developed new production strategies and instead of manufacturing in one country, they began to implement vertically integrated production processes in different countries, in order to use such local advantages as: low labor costs, proximity to markets or favorable government regulations. The described situation - production of export goods with imported products is known as “vertical specialization”.

Country-level determinants of vertical specialization in both developed and developing countries include the host country’s level of education, market size, which countries it shares borders with, trade orientation, and political rights. In the case of a developing country, there are additional determinants such as labor availability, geographic distance and degree of exchange rate distortion, etc.

When considering vertical specialization, the main difference between developed and developing countries is that gains in workforce education have a positive effect on vertical specialization in developed countries and a negative effect on developing countries. A high level of workforce education, technical and language skills development can make a country attractive for vertically specialized manufacturing activities (Clark 2010: 327-339).

Finally, we can summarize the reasons why a small country should focus on the specialization of its economy. these are (Ipshiradze 2015: 18-19):

- Natural resources are extremely unevenly distributed in the world, and the small size of the country results in a scarcity of natural wealth. In the conditions of specialization of the economy, means of their fuller use are created;
- The limited local market of a small country does not create a suitable base for the production of large enterprises in all sectors of the economy;
- In the conditions of a small territory, there are mainly closer internal economic ties between producers, which creates an incomparably great opportunity for a unified specialized direction of development;
- The social structure of a small country is more flexible. Maintaining the education and technical training system of the main producers at a high level will ensure the flexibility of the economy, in the possibility of changing the orientation of its specialization;
- In conditions of a high level of education, high-quality and less expensive

labor resources, a small country is given a significant advantage for deepening vertical specialization, which can be considered as one of the prerequisites for the inflow of foreign direct investments.

- In the conditions of specialized development, more opportunities are created for deepening regional cooperation.

Possibilities of deepening regional cooperation: international experience and perspectives of South Caucasus. After the general analysis of the specialized development of the economy, in order to develop important recommendations for Georgia, it is appropriate to consider specific examples. In this regard, Baltic and Eastern European countries are of particular interest. Moreover, market specialization has led to rapid development in the countries of these regions.

To begin with, the comparative advantage of Estonia, Latvia and Lithuania is based on the use of natural resources, while the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Slovenia are most focused on human capital and the production of high-tech products. Eastern European countries quickly caught the niche of high-skilled and high-tech products production, despite their technological backwardness within planned economies (Ferto 2008: 5-28).

It is interesting to consider the Baltic states as three interconnected economies. This is a good example for the states of the South Caucasus region. There are quite a few similarities between these two regions, some of which are worth noting:

- The Baltic countries - Estonia, Latvia and Lithuania - have common characteristics and a similar history, as do the countries of the South Caucasus;
- These three countries of the European Union, as well as the countries of the South Caucasus, regained their independence in the early 90s of the last century. However, the Baltic states already joined the European Union in 2004;
- Countries in both regions show major similarities in terms of their geography, history, size, economic structure, development level and demography. Of course, there are some differences, especially with regard to Estonia, which is often seen as advanced compared to its neighbors.

Therefore, the example of Estonia is even more interesting for Georgia.

Of particular interest is the question: do the Baltics form an integrated economic zone or are they simply neighboring countries? Studies show that

the Baltic economies appear to be integrated. There are common factors and economic connections.

Among the similarities between the Baltic countries, it is worth noting:

- Baltic countries are characterized by a small state sector and economic policy liberalization. Based on practice, foreign investors perceive these countries as a single market;
- The Baltic countries have a similar economic structure and, despite their gradual convergence with Western European countries, still specialize in the production of low-tech goods;
- Their agricultural sector is of a similar size and is much higher than the EU average;
- The production of goods is highly specialized in wood and paper products.

However, there are also differences, for example:

- Estonia is most exposed to international events, Latvia is least exposed to regional influences, and Lithuania is much less influential in the top three;
- When looking at specific sectors, there are differences between these countries. While Latvia and Lithuania have a comparative advantage in the food sector, Estonia is the only oil producer between the two neighboring countries and its electronic and electrical equipment industry is relatively more developed;
- Lithuania has a significant chemical sector, while Latvia specializes in the pharmaceutical industry;
- Estonia is most exposed to international fluctuations. On the contrary, Lithuania (the most populous of the three) is more resistant to international shocks, but the economic development of the other two countries particularly affects it. As for Latvia, it is the least exposed to shocks from other countries, but is the most vulnerable to shocks in the Baltic region.

It is important to note that the economic indicators of the three countries are highly correlated. However, the correlation of annual real GDP growth among the Baltic states is significantly higher than with other EU member states or Russia.

In summary, we can say that, even if the three Baltic countries are understood as a single economic sphere, this does not mean that there is “one size fits all”, the solutions, their respective challenges, policy goals are country-specific. As a whole, the Baltic States form a closely connected integrated economic area, and in the long run, investment growth in any one country will benefit the single Baltic economy as a whole (Poissonnier 2017: 6-9).

Based on the reasoning developed above, we think that Georgia, at the initial stage, should take care to strengthen its position among the states of the South Caucasus. World experience shows that in recent years, despite the fact that the internationalization of economic processes has reached a global scale, the integration processes are still mainly regional in nature. In the modern world, the deepening of economic ties, the creation of various regional groupings based on the principles of common market, free trade zones, customs and currency unions continues.

Integration processes are taking place especially actively among young states. Survival in the global competitive struggle remains the primary reason for the formation of unions. For example, we can mention: Benelux, Latin American Association of Integration, Central American Common Market, Caribbean Union, West African Economic Union, SUUAM. Perhaps it would be appropriate if the Transcaucasian states fully study the world experience and think about the future close rapprochement with each other (Gavtadze 1999: 76).

In the case of the development of similar processes in the South Caucasus, the expected effect of economic cooperation can be obtained, first of all, as a result of the improvement of trade conditions, the creation of a single tax and customs space, the unification of efforts to solve common Caucasian problems, the joint regulation of capital and labor migration, the development of regional value chains and etc.

The deepening of cooperation between the states of the South Caucasus, in addition to the economic ones, is determined by quite strong political factors. The processes taking place in these countries are quite complex and contradictory and are influenced by many factors, both internal and external. In this regard, we consider it worth noting the fact that the reduction of Russia’s influence in the region this year will have a significant positive impact on the possibilities of deepening cooperation between Georgia, Azerbaijan and Armenia and ensuring

their rapid economic growth.

Conclusions. Finally, we would like to point out that Georgia should focus on the inclusion in the world economic system and occupy a solid place as the focus of its future economic development. In order to successfully achieve this goal, it is necessary to strengthen the position throughout the South Caucasus at the initial stage, in which the specialization of the country's economy should play a significant role.

In our opinion, the specialized development of the economy is acceptable and appropriate for Georgia, for which we consider it necessary, that the type of specialization, initially, should be based on natural advantages, geographical location. By stimulating the attraction of foreign capital and especially the local investment potential, it will be possible to move to a higher stage of specialization. Also:

- Determining the dominant sectors in the economy (taking into account the regional aspect), ensuring their preferential development;
- Strengthening scientific-research activities, shifting the emphasis to the production of technically complex high-quality products. perfecting the system of education and technical training of the necessary personnel;
- Organization of production oriented to the foreign market and promotion of deepening of connections between the main entrepreneurs. Taking care of creating a network of branches abroad, assigning production of specialized products to them, within the framework of vertical specialization;
- Support of local producers, promotion, protection of domestic markets. Regulation and control of export and import, taking into account the requirements of the international agreements in which our country is involved.

All of the above will create a prerequisite for turning the characteristic disadvantage of Georgia (as a small country) into a certain advantage. The country will occupy a more prominent place in the global economic system, which will be based on its own special, superior ways of economic development and more complete, rational use of existing resources.

From the point of view of deepening regional cooperation, I think that based on the nature of Georgia, it is better to start solving problems on the basis of international cooperation and not integration, since in this case the possibility of ensuring independent development becomes more real. This, first of all, implies

the introduction of important innovations in the economic policy, which should result in raising the awareness of the country, restoring confidence in it, and increasing interest, including regionally (we mean the South Caucasus, Eastern Europe and Central Asia) and significant increase in foreign direct investment attraction rate.